

BIBLIOTEKARZ PODLASKI
1/2024 (LXII)
<https://doi.org/10.36770/bp.898>
ISSN 1640-7806 (print) ISSN 2544-8900 (online)
www.bibliotekarzpodlaski.pl

Anna Janicka*

Uniwersytet w Białymstoku, Polska / University of Białystok, Poland
ORCID: 0000-0003-0289-3706

Violetta Wejs-Milewska**

Uniwersytet w Białymstoku, Polska / University of Białystok, Poland
ORCID: 0000-0002-1275-5369

**III Międzynarodowa Konferencja z cyklu „Archiwa kultury polskiej XX wieku: Londyn–Białystok–Turyn” pod nazwą: „Epistolografia i emigracja. Perspektywy badawcze”, Turyn 6–7 października 2022 r.
Sprawozdanie**

III International Conference in the Series “Archives of Polish Culture of the 20th Century: London–Białystok–Turin” titled: “Epistolography and Emigration. Research Perspectives”, Turin, October 6–7, 2022. Report

Cykl, obejmując trzy konferencje naukowe poświęcone źródłom i ich badaniu, możliwy był do zrealizowania dzięki środkom pozyskanym przez Wydział Filologiczny Uniwersytetu w Białymstoku w ramach projektu „Regionalnej Inicjatywy

- * Anna Janicka – prof. dr hab., pracuje w Katedrze Filologicznych Badań Interdyscyplinarnych Uniwersytetu w Białymstoku. Autorka m.in. książki *Tradycja i zmiana. Literackie modele dziewiętnastowieczności: pozytywizm i „obrzeża”* (2015).
- ** Violetta Wejs-Milewska – prof. dr hab., literaturoznawczyni, kierownik Katedry Filologicznych Badań Interdyscyplinarnych (Uniwersytet w Białymstoku); autorka m.in. monografii *Buenos Aires–Gwatemala–Montevideo–Nowy Jork–Paryż. Listy do Jana Nowaka-Jeziorańskiego i innych* (2018).

Anna Janicka, Violetta Wejs-Milewska, *III Międzynarodowa Konferencja z cyklu „Archiwa kultury...*

Doskonałości” finansowanego ze źródeł MEiN w dyscyplinach literaturoznawstwo i językoznawstwo (lata 2018–2022)¹.

W ramach projektu odbyły się trzy organizowane wspólnie przez jednostki z Białegostoku, Londynu i Turynu konferencje naukowe:

1. **Archiwalne źródła współczesnych prac monograficznych i biograficznych**, Londyn, Biblioteka POSK, 9 listopada 2019 r.²

2. **Polonica zagraniczne. Stan wiedzy i perspektywy badawcze**, Archiwum Państwowe w Białymstoku, Białystok 7–8 października 2021 r.³

3. **Epistolografia i emigracja. Perspektywy badawcze**, Uniwersytet w Turynie, 6–7 października 2022 r.⁴

Podsumowaniem badań i ich namacalnym efektem jest obszerna monografia zbiorowa: *Archiwalne źródła badań filologicznych. Studia*, red. Anna Janicka,

- 1 Prace nad źródłami, zwłaszcza w ich epistolograficznej odmianie, wiążą się z realizowanym na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu w Białymstoku projektem edytorskim Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki (292/NPRH7/H11/86/2018): *Naukowa, krytyczna edycja z rękopisów w pięciu tomach korespondencji Tymona Terleckiego z Jerzym Giedroyciem, Mieczysławem Grydzewskim, Janem Nowakiem-Jeziorańskim, Kazimierzem Wierzyńskim i innymi*, kierowanym przez prof. Violetę Wejs-Milewską.
- 2 *I Międzynarodowa Konferencja z cyklu „Archiwa kultury polskiej XX wieku: Londyn–Turyn–Białystok”: Archiwalne źródła współczesnych prac monograficznych i biograficznych. Program*, oprac. A. Janicka, D. Kukieliński, Białystok – Londyn 2019, 12 s.
- 3 *Zob. II Międzynarodowa Konferencja Naukowa z cyklu „Archiwa kultury polskiej XX wieku: Londyn–Białystok–Turyn”: Polonica zagraniczne. Stan wiedzy i perspektywy badawcze. Program Konferencji*, tekst i oprac. A. Janicka, V. Wejs-Milewska, oprac. graficzne M. Śliwowski, Białystok 2021, 12 s.
- 4 *III Międzynarodowa Konferencja Naukowa z cyklu „Archiwa kultury polskiej XX wieku: Londyn–Białystok–Turyn”: Epistolografia i emigracja. Perspektywy badawcze. Program Konferencji*, tekst i oprac. A. Janicka, K. Jaworska, D. Proła, V. Wejs-Milewska, Białystok 2022, 12 s. Program w języku angielskim zawiera także krótką prezentację turyńskiego ośrodka polonistycznego: *Few words about Polish Studies at the University of Turin*: “The interest in Polish literature in Turin is mainly due to the common struggles of both countries for unity and independence during the XIX Century. From 1863 a graduate of the University of Turin, Attilio Begey (1843–1928), became one of the main supporters of the Polish cause in Italy. In 1915 the Vice President of the Turin Pro Polonia Committee was the Rector of the University. In 1930, the Institute of Polish Culture “Attilio Begey” was founded at the University of Turin. Alongside La Sapienza University in Rome the University of Turin holds the oldest traditions of Polish Studies in Italy and is one of the most important centres for these studies in this country. Polish Language and Literature is taught at the Department of Foreign Languages, Literatures and Modern Culture at all levels in BA and in MA courses. Erasmus + mobility programmes are activated with several Polish Universities (Białystok, Cracow, Częstochowa, Lublin, Łódź, Poznań, Słupsk, Warsaw, Wrocław) and the Department signed a bilateral agreement in 2019 with the Adam Mickiewicz University of Poznań and in 2021 with the University of Warsaw. The second one from this year allows students to enrol for the double degree MA course. Last but not least, the Departmental Library holds a very precious collection of Polish books.”

Od lewej: prof. Marcella Costa, dr Marta Herling

Krystyna Jaworska, Dobrosława Platt, Dario Prola, Violetta Wejs-Milewska, Lublin: Wydawnictwo Episteme, 2022, 837 s. Już wcześniej jednak opublikowano po konferencji londyńskiej specjalny monograficzny numer kwartalnika naukowego „Bibliotekarz Podlaski”: *Biografia – emigracja – archiwa*, nr 3/2020, pod. red. Anny Janickiej, Violetty Wejs-Milewskiej i Natalii Maliutiny (s. 1–178)⁵.

W ramach cyklicznej triady w Turynie odbyło się już trzecie po Londynie (w roku 2019) i Białymstoku (w 2021) spotkanie zamykające projekt. Uczestników tych naukowych wydarzeń gościły trzy instytucje partnerskie, które ów projekt podjęły i konsekwentnie do szczęśliwego końca doprowadziły. Były to: Katedra

⁵ W tomie znalazły się następujące prace badaczy: 1. Agata Stecewicz, *Różnorodność źródeł archiwalnych jako podstawa w badaniach nad biografią i genealogią – przypadek Barbary Toporskiej*; 2. Nina Taylor-Terlecka, *Biografia – ale jaka?*; 3. Krystyna Jaworska, *Brakujące kartki. Kłopoty z biografistyką emigracyjną na podstawie kilku kwerend, czyli zmagania ze scalaniem źródeł*; 4. Andrzej Suchcitz, *Archiwa Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego jako źródło do opracowania monografii i biografii*; 5. Barbara Czarnecka, *Twórczość plastyczna Jadwigi Simon-Pietkiewicz w obozie koncentracyjnym w Ravensbrück. Personalizm somatyczny*; 6. Eugenia Maresch, *Przyczynek do biografii sześciu Polek na emigracji*; 7. Dobrosława Platt, *Archiwa Biblioteki Polskiej POSK w Londynie jako źródła do badań biograficznych*; 8. Maria Zadencka, *Materiały ze zbiorów Muzeum Polskiego w Rapperswilu: Józef Mackiewicz i Józef Fryd dyskutują o „Sprawie pułkownika Miasojedowa”*; 9. Anna Janicka, *Tamara Karren. Próby*; 10. Violetta Wejs-Milewska, *W stronę biografii „scalających”. Postulaty badawcze a współczesna praktyka uniwersytecka*.

Anna Janicka, Violetta Wejs-Milewska, *III Międzynarodowa Konferencja z cyklu „Archiwa kultury...*

Od lewej (drugi): mgr Daniel Guzman, prof. Włodzimierz Bolecki, dr hab. Anna Janicka, prof. UwB, mgr Anna Biłos, prof. Maria Zadencka, prof. Violetta Wejs-Milewska, prof. Biotr Biłos

Filologicznych Badań Interdyscyplinarnych Uniwersytetu w Białymstoku – z reprezentującymi ją badaczkami Anną Janicką i Violettą Wejs-Milewską; Departament Języków i Literatur Obcych Uniwersytetu w Turynie – z Krystyną Jaworską jako zarządzającą projektem oraz współpracującym z nią Dario Prolą ze strony polonistyki włoskiej; Biblioteka Polska POSK w Londynie – z Dobrosławą Platt kierującą ośrodkiem londyńskim.

Te trzy spotkania – mimo trudnego okresu pandemicznego – udało się z sukcesem zorganizować. Generalnym zamierzeniem było przypomnienie dostępnego (po zdjęciu klauzul prekluzyjnych) materiału archiwalnego wytworzonego poza krajem i podkreślenie jego znaczenia dla jakości prowadzonych badań humanistycznych, w tym dla interesującego nas najbardziej dyskursu literaturoznawczego. Powrót do archiwum, innymi słowy powrót do źródeł wydaje się w świetle podjętych analiz i rozpoznań ze wszech miar poznawczo istotny. Pod wpływem dokumentacji prymarnej możliwa stała się uzasadniona korekta spojrzenia na spuściznę literacką, kulturalną, naukową, polityczną emigracji, na jej interpretację niejednokrotnie kruszącą stereotypowe omówienia skomplikowanych interferentnych zjawisk, zachodzących w polskiej i europejskiej kulturze XX wieku, jak i wewnątrz kultury, której autorzy wywodzili się ze środowisk polskiego wychodźstwa politycznego; zjawisk nadto uchwyconych zarówno w mikro- jak i makroskali, co prowokuje do podjęcia na nowo prac o charakterze panoramicznym i syntetycznym.

Przejdźmy do idei i wydarzeń Konferencji w Turynie.

Anna Janicka, Violetta Wejs-Milewska, *III Międzynarodowa Konferencja z cyklu „Archiwa kultury...*

Trzecia – turyńska odsłona spotkań, zatytułowana *Epistolografia i emigracja. Perspektywy badawcze* – poświęcona została zagadnieniom wagi epistolografii jako podstawowego łącznika komunikacyjnego emigracyjnej diaspory, osobliwościom modelu genologicznego, a także metodom i technikom badań nad epistolografią wychodźczą, rolą listu w strukturze współczesnej biografii i monografii. Interesowała nas nade wszystko aktualizacja zasobów epistolograficznych polskich bibliotek i archiwów działających za granicą. Zagadnienia badawcze zostały określone następująco:

- ▶ Listy emigrantów: osobliwości modelu genologicznego.
- ▶ Metodologia badań nad epistolografią emigracyjną.
- ▶ List w strukturze współczesnej biografii i monografii o twórcy emigracyjnym.
- ▶ Zasoby epistolograficzne polskich bibliotek i archiwów za granicą.
- ▶ Polilingwizm listów emigracyjnych.
- ▶ Analizy wybranych korpusów epistolograficznych.
- ▶ Między krajem a Zachodem: listy emigrantów okiem cenzury i Urzędu Bezpieczeństwa PRL⁶.

Od lewej: dr Anna Buchmann,
prof. Maria Zadencka

⁶ Za: *III Międzynarodowa Konferencja Naukowa z cyklu „Archiwa kultury polskiej XX wieku: Londyn–Białystok–Turyń”: Epistolografia i emigracja. Perspektywy badawcze. Program Konferencji, tekst i oprac. A Janicka, K. Jaworska, D. Prola, V. Wejs-Milewska, Białystok 2022.*

Od lewej: prof. Piotr Biłos, prof. Włodzimierz Bolecki

W turyńskiej konferencji wzięło udział 19 badaczy z Polski, Wielkiej Brytanii, Francji, Włoch, Szwajcarii, z takich ośrodków jak: Paryż, Londyn, Rapperswil, Turyn, Neapol, Białystok, Lublin, Warszawa oraz Wrocław.

Komitet Naukowy konferencji tworzyli: prof. dr hab. Krystyna Róża Jaworska – Uniwersytet w Turynie; prof. dr hab. Piotr Biłos – Inalco, Paryż; prof. dr hab. Jarosław Ławski – Wydział Filologiczny Uniwersytetu w Białymstoku; ks. dr Tadeusz Kasabula – Dyrektor Archiwum i Muzeum Archidiecezjalnego w Białymstoku, Uniwersytet w Białymstoku; dr Nina Taylor-Terlecka – Oxford, Wielka Brytania; dr Marta Herling – Istituto Italiano di Studi Storici, Neapol.

Nad przygotowaniem turyńskiego spotkania czuwał Komitet Organizacyjny Konferencji w składzie: prof. dr hab. Violetta Wejs-Milewska – Wydział Filologiczny Uniwersytetu w Białymstoku; dr hab. Anna Janicka, prof. UwB – Wydział Filologiczny Uniwersytetu w Białymstoku; dr hab. Dario Prola – Uniwersytet w Turynie; dr Urszula Marzec – Uniwersytet w Turynie.

Konferencja zaczęła się na Wydziale Języków i Literatur Obcych oraz Kultury Nowoczesnej Uniwersytetu Turyńskiego (Dipartimento di Lingue e Letterature Straniere e Culture Moderne Università di Torino, Complesso Aldo Moro – Via Sant’Ottavio, 18, Torino) 6 października (czwartek) o godz. 9.30. Gości powitał Dziekan Wydziału prof. Matteo Milani wraz z prof. Krystyną Jaworską, kierująca Komitetem Naukowym Konferencji, znakomitą włoską polonistką i slawistką.

Anna Janicka, Violetta Wejs-Milewska, *III Międzynarodowa Konferencja z cyklu „Archiwa kultury...*

O godz. 9.50 rozpoczęły się obrady plenarne prowadzone w kilku panelach w języku polskim oraz włoskim. Panelem I kierowała prof. Krystyna Jaworska. Zabrali głos następujący badacze:

1. Włodzimierz Bolecki (IBL PAN, Warszawa), *Archiwum w badaniach literackich*.
2. Katarzyna Biernacka (Uniwersytet Wrocławski), *Il ruolo degli archivi privati e statali nell'arrivo della letteratura italiana per l'infanzia in Polonia nel secondo dopoguerra*.
3. Robert Czarnowski (Uniwersytet Warszawski), *Źródła epistolarne Prymasa Polski kard. Józefa Glempa w dokumentacji archiwalnej Polskiej Misji Katolickiej we Francji*.

Po dyskusji i przerwie kawowej obrady wznowiono w Panelu II o godz. 11.30. Pokierował nimi tym razem prof. Włodzimierz Bolecki (IBL PAN, Warszawa), a głos zabrali po kolei:

1. Piotr Biłos (Inalco, Paris), *„a tu w Paryżu żyję jak na pustyni...” / „Żyję tu bardziej niż Pan na pustyni, niekiedy nawet przychodzą mi do głowy desperackie...”*. *Kilka uwag na temat korespondencji Jerzego Giedroycia z Gustawem Herlingiem-Grudzińskim*.

2. Jadwiga Kowalska (Polish Institute and Sikorski Museum, London), *Obraz życia codziennego Emigracji Niepodległościowej w korespondencji płk. dr. Mieczysława Młotka na przykładzie zbiorów archiwalnych Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie*.

3. Dobrosława Platt (Polish Library POSK, London), *Korespondencja nie wykorzystana. Listy z archiwum Sergiusza Piaseckiego w Bibliotece Polskiej POSK w Londynie*.

I znowu po dyskusji i przerwie obiadowej wznowiono obrady o godz. 14.30. Przewodniczenie Panelowi III powierzono prof. Marii Zadenckiej (Uniwersytet Sztokholmski). Głos zabrali następujący prelegenci:

1. Daniel Guzman (Polenmuzeum Rapperswil), *Zbiory epistolograficzne w archiwach Sapiehów i Potulickich*.
2. Maria Zadencka (Stockholms Universitet) *O powadze anegdoty. Pisarstwo, dawna Rosja, nowa Polska i emigracja w korespondencji Józefa Mackiewicza z przyjacielem Michałem Kryspinem Pawlikowskim*.
3. Sylwia Szarejko (Muzeum Pamięci Sybiru, Białystok), *Polsko-włoskie kontakty w 20-leciu międzywojennym. Z korespondencji Instytutu Kultury Polskiej im. Attilia Begeya w Turynie*.

Anna Janicka, Violetta Wejs-Milewska, *III Międzynarodowa Konferencja z cyklu „Archiwa kultury...*

Ostatni tego dnia Panel IV poprowadził prof. Piotr Biłos (Inalco, Paryż), który o godz. 16.10 otworzył obrady i zaprosił na mównicę następujących badaczy:

1. Annę Buchmann (Polenmuzeum Rapperswil), *Krąg korespondentów Krystyny Marek*

2. Iwonę Hofman (UMCS, Lublin), *Korespondencja Jerzego Giedroycia i kobiet*.

Wieczorem obrady zakończyły się uroczystym otwarciem w hallu głównym Wydziału wystawy „Gustaw Herling-Grudziński: ritratto di un’epoca – portret epoki” poświęconej wybitnej postaci literatury polskiej na emigracji – Gustawowi Herlingowi-Grudzińskiemu. Głos zabrali:

- ▶ Marcella Costa, Deputy Vice-Rector for International Education, University of Turin
- ▶ Anna Golec-Mastroianni, Consul General of the Republic of Poland in Milan
- ▶ Marta Herling, Italian Institute of Historical Sciences, Neapol.
- ▶ Zaprezentowano także piękny katalog wystawy przygotowany przez włoskich badaczy⁷.

Szczególnym akcentem tego wydarzenia i całej sesji była obecność córki Pisarza – pani dr Marty Herling z Neapolu. Spotkania tego dnia zakończyła uroczysta kolacja.

W piątek 7 października 2022 r. wznowiono obrady o godz. 9.00. w budynku Wydziału turyńskiej uczelni. Panelem I pokierował dr hab. Dario Proła (Uniwersytet Turyński). Referaty wygłosili następujący badacze:

1. Marta Herling (Istituto Italiano di Studi Storici, Napoli), „*Sull’esilio. Noi, immersi nel flusso della storia*”: *le corrispondenze italiane nell’archivio di Gustaw Herling*.

2. Krystyna Jaworska (Università di Torino), „*Je me promène avec mille bosses...*”. *Immagini dell’esilio nelle lettere di Kazimiera Iłhakowiczówna a Maria Bersano Begey*.

3. Dario Proła (Università di Torino), *Lettere alla madre: sulle tracce italiane di Konstancy A. Jeleński nell’archivio del Museo della letteratura A. Mickiewicz di Varsavia*.

4. Nina Taylor-Terlecka (University of Oxford), *Niedyskrecje archiwalne. Próbné rekonstrukcje, przypuszczenia, hipotezy i spekulacje*.

⁷ *Gustaw Herling-Grudziński: ritratto di un’epoca*, oprac. A. Ajres, M. Herling, K. Jaworska, Micrograf [Włochy] 2021, 48 s.

Od lewej: dr Nina Taylor-Terlecka, prof. dr hab. Krystyna Róża Jaworska.

Ostatni tego dnia Panel II (od godz. 11.00) poprowadziła prof. Violetta Wejs-Milewska (UwB, Białystok), która zapowiedziała następujące wystąpienia:

1. Violetta Wejs-Milewska (Uniwersytet w Białymstoku) *Fenomen skrawka papieru i nie tylko. O osobliwościach warsztatu epistolograficznego Tymona Terleckiego.*
2. Anna Janicka (Uniwersytet w Białymstoku), *Z korespondencji Zofii Romanowiczowej do Tymona Terleckiego.*
3. Barbara Czarnecka (Uniwersytet w Białymstoku), *Korespondencja Jerzego Giedroycia i Tymona Terleckiego.*
4. Agata Stecewicz (Uniwersytet w Białymstoku), *Korespondencja Tymona Terleckiego ze Stefanią Kossowską, redaktorką londyńskich „Wiadomości”.*

O godz. 13.00 Konferencję podsumowali i zamknęli wspólnie: dr Dobrosława Platt (Londyn), dr hab. Anna Janicka, prof. UwB (Białystok), prof. Violetta Wejs-Milewska (UwB, Białystok), prof. Krystyna Jaworska oraz dr hab. Dario Prola (Uniwersytet Turyński).

Podsumowując cały projekt należy podkreślić, iż problematyka, którą podejmowaliśmy w trakcie kilkuletnich badań i konferencji w Londynie, Białymstoku i Turynie, dotyczyła statusu dokumentów archiwalnych we współczesnych badaniach humanistycznych, niezwykle istotnych w kontekście coraz wyraźniej

Anna Janicka, Violetta Wejs-Milewska, *III Międzynarodowa Konferencja z cyklu „Archiwa kultury...*

odczuwanej potrzeby zaktualizowania i poszerzenia o źródła spojrzenia na polską kulturę piśmienniczą XX wieku (a w konkretnych przypadkach postulat ten winien odnosić się i do okresów wcześniejszych). Ponadto w ostatnim czasie wiele instytucji i osób prywatnych – spadkobierców spuścizn upublicznia (zgodnie z cezurą czasu) własne zbiory, zdejmując zeń klauzule prekluzyjne, chroniące niejednokrotnie przez wiele długich lat dokumentację twórców i ludzi kultury, których aktywność publiczna przypadała na okres międzywojennego dwudziestolecia, a którzy wskutek pożogi wojennej kontynuowali działalność przez lata na emigracji, bądź w powojennym PRL-u, o ile do niego powrócili. Ci ostatni – mogli przeżywać okupację w Polsce i w niej pozostać do końca życia albo powrócić tuż po zakończeniu wojny czy też kilka lat później, mając za sobą długi okres doświadczenia emigracyjnego.

Wypada wyrazić nadzieję, iż podobne międzynarodowe projekty badawcze będą realizowane także w przyszłości ze środków MEiN. Konfrontacja z badaczami z krajów europejskich pokazuje bowiem nie tylko stan polskich badań, ale i uwydatnia osiągnięcia polskiego środowiska badawczego, a także kierunki badań polonistów zagranicznych.